

14. HAFTA

İlk Yazılı Hadis Kaynakları ve Teşekkülü Üzerine

Hız. Peygamber döneminde hadisler çoğunlukla şifahî olarak rivayet edilmiş ve hafızalarda bu şekilde korunmuştu. Bununla birlikte bazı sahabilerin Rasûlullah'tan duydukları hadisleri yazdıkları ve kendilerine ait birtakım özel *sahifeler* oluşturdukları bilinmektedir. Ancak, sistemli bir hadis yazma ve *tedvîn* faaliyeti, sahabe devrinden sonra, yani hicri I. asrın sonları ile II. asrın ilk evresinde başladı. Hadislerin *tedvini* hızla devam ederken II. asrın ortalarına doğru hadis tarihi açısından önemli gelişmeler yaşandı; Abbasi idaresinin başlarına rastlayan bu dönemde *tedvini* devam eden rivayet malzemesi ilk defa *tasnif* edilmeye de başlandı. Mekke'de İbn Cureyc (ö. 150/767), Medine'de Mâlik b. Enes (ö. 179/795), Irak'ta İbn İshâk (ö. 150/767) ve Sufyân es-Sevrî (ö. 161/778), Suriye'de el-Evzâ'î (ö. 157/774) ve Saîd b. Ebî Arûbe (ö. 157/774), Basra ve Yemen'de Ma'mer b. Râşid (ö. 152/769) ve talebesi Abdurrazzâk es-San'ânî (ö. 211/827), Horasan'da Hammâd b. Seleme (ö. 167/784) ve Abdullah b. el-Mubârek (ö. 181/797) gibi ilk musannifler yetişti. Bu muhaddislerin *tasnif* ettikleri eserlerden sadece bir kısmı günümüze ulaşabildi. İbn İshâk'ın *Mağâzî*'si, İbnü'l-Mubârek'in *el-Musned* ile *Kitâbu'z-Zuhd*'u, Ma'mer b. Râşid'in *el-Câmi* 'i bu dönemden günümüze ulaşan en erken kaynaklardandır. Bunların yanısıra belli konulara hasredilmiş eserler de oluşturulmuştur. Bu şahıslar hadisleri bir taraftan *tedvin* ederken, çok sistemli olmasa da bir şekilde *tasnif* ederek hadis malzemesini dönemin ihtiyaçlarına göre düzenliyorlardı. Anlaşılacağı üzere hadislerin konularına göre *tasnifi*, *tedvin* faaliyetinin hemen akabinde başladı; uzun bir süre hadislerin *tedvin* ve *tasnifi* birbirini besleyen ve tamamlayan eş zamanlı ilmi faaliyetler olarak devam etti.

Tasnif faaliyetlerinin sürdüğü bu süreçte, *isnad* ve *raviler* (*ricâl*) hakkındaki değerlendirmeler de yoğunlaşmış, bu çerçevede *isnad* karşılaştırmaları yapılmaya başlanmıştı. Şu'be b. el-Haccâc (ö. 160/776), Sufyân es-Sevrî, Abdullah b. el-Mubârek, Yahya b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Sufyân b. Uyeyne (ö. 198/813), Abdurrahmân b. Mehdî (ö. 198/813) gibi şahıslar dönemin bu alanda yetişmiş önemli hadis otoriteleriydiler. Bu hadis imamlarının çabaları hadis tenkidi ile ilgili terminolojinin oluşmasında önemli katkıları oldu. Fakat bu alanda özellikle eş-Şâfiî'nin (ö. 204/819) ve Muhammed eş-Şeybânî'nin (ö. 189/804) yaklaşımları ve eserleri sonraki dönemlere damgasını vurdu. Bu açıdan Şâfiî'nin *er-Risâle*'si

ile Şeybânî'nin *el-Hucce alâ Ehli'l-Medîne* ve *Kitâbu'l-Âsâr* adlı eserleri dönemin önemli diğer hadis kaynaklarından kabul edilmelidir.

Hadislerin *tasnifi* aslında bir ihtiyacın zorunlu sonucuydu. Zira sahabe döneminden uzaklaştıkça rivayet malzemesi sürekli olarak çoğalmaktaydı. Öte yandan, toplumda yeni ve farklı sorunlara çözüm üretmek zarureti vardı. Özellikle fikhî konulardaki sorunların çözümü için mevcut rivayet malzemesine müracaat etmek gerekiyordu. Fakat *tedvin* edilen hadislerin çoğalması ve herhangi bir *tasnife* sahip olmaması bunlardan istifade etmeyi zorlaştırmaktaydı. Bu bağlamda Abbasi yönetiminin de resmi bir hukuk *tedvinine* ihtiyaç hissetmesi bu *tasnif* sürecini hızlandıran önemli bir faktör oldu. Nitekim halife Ebû Cafer el-Mansûr (136-158/754-775) bu ihtiyaca cevap vermesi için tüm İslam topraklarında esas alınacak bir hadis kitabının yazılmasını Mâlik'ten resmi olarak talep etti. Her ne kadar Mâlik bu teklifi reddetse de daha sonra kendi isteğiyle *el-Muvatta'* isimli meşhur eserini tasnif etti.

Hicri II. asırdaki bu *tasnif* faaliyetleri genel olarak iki şekilde yapıldı: 1- Konu merkezli (*ale'l-ebvâb*) 2- Ravi merkezli (*ale'r-ricâl*). Konu merkezli *tasnifler* daha çok fıkıh meseleleri esas alınarak yapılmaktaydı. Fakat bu tür eserlerde sadece fıkıh değil, tarih (meğâzî), muamelât, fezâil, fiten ve itikadî meselelere dair konu başlıkları ve hadisler de yer alabilmekteydi. Bu eserler, *tasnifte* esas aldığı konu, kapsam veya müellifin tercihinine göre *musannef*, *sunen*, *câmi'* gibi çeşitli isimlerle anılıyordu. Bu nedenle, konu merkezli hadis eserleri, sadece fıkıh konularını değil, yazıldığı dönemin sosyal, siyasî, dinî meselelerini de yansıtan önemli kaynaklardır. *Ale'r-ricâl* eserlerde ise, hadislerin konuları değil, hadisi rivayet eden *ravi* esas alınmış ve rivayetler şahıs merkezli olarak düzenlenmiştir. Bazen bu *ravi*, sahabe olabildiği gibi bazen de hadisin son *ravisi* olabilmektedir. *Musned* ve *mu'cem* türü eserler bu şekilde *ravilere* göre tertip edilmişlerdir.

(Kaynak: Muhammet Emin Eren, *Hadis Metinleri I*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 2004, ss. 36-7)